

**ДМИТРО МИХАЙЛОВИЧ
ГРОДЗИНСЬКИЙ**
(до 80-річчя вченого)

5 серпня 2009 р. виповнилося 80 років від дня народження видатного вченого, академіка НАН України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора біологічних наук, професора Дмитра Михайловича Гродзинського.

Д.М. Гродзинський знаний як прекрасна людина з надзвичайно широким колом інтересів і енциклопедичними знаннями у різних галузях біологічної науки. Ї ця широта інтересів наповнена глибокою ерудицією, що встигає за стрімким розвитком сучасної науки, а часто випереджає його прогностичним баченням нових ідей, формуванням неочікуваних підходів і оригінальних рішень. Такий світогляд нетиповий для нашого часу, тому що, як правило, коли горизонти широкого сприйняття поступаються прагматичній думці дослідника, це звужує наукове пізнання, не дає змоги побачити цілісну і багатогранну картину живого світу з однаковою глибиною. Фізіологи рослин вважають його фізіологом, радіобіологи — радіобіологом, ботаніки — ботаніком, генетики — генетиком, екологи — екологом.

Звідки така непересічність? Імовірно, це спадщина від батьків, що бере свій початок ще в далекому дитинстві та юності, коли формувалося коло інтересів і підсвідомо визначалося життєве кредо, почуття відповідальності перед майбутнім.

Д.М. Гродзинський народився в м. Біла Церква в сім'ї ботаніків, викладачів Білоцерківського сільськогосподарського інституту. Під впливом батьків у нього з дитячих років формувалася любов до рослин, прагнення

© О.П. ДМИТРИЄВ,
Я.П. ДІДУХ,
Є.Л. КОРДЮМ, 2009

пізнати загадки і таємниці біологічних явищ природи. Разом з тим він виявляв велику цікавість до широкого кола наук — від історії до фізики, тому логічним було його рішення отримати подвійну освіту. Закінчуючи агрономічний факультет Білоцерківського сільгоспінституту, він навчається на заочному відділенні механіко-математичного факультету Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова. Потім — аспірантура при Інституті фізіології рослин АН УРСР, де Дмитро Михайлович підготував і захистив кандидатську дисертацію, присвячену дії на рослини малих доз іонізуючих випромінювань. Закінчивши аспірантуру, він продовжує дослідження в цьому перспективному напрямку і незабаром організовує відділ біофізики та радіобіології, який очолює й сьогодні.

У відділі під керівництвом Д.М. Гродзинського проводилися досить різноманітні дослідження і вирішувалися все нові глибокі та актуальні проблеми. Займаючись ізотопними дослідженнями метаболізму рослин, він звернув увагу на компартментальність метаболічних фондів і вперше визначив швидкість відновлення пулів амінокислот, цукрів, фосфорних сполук, ліпідів, деяких ферментів фотосинтетичного циклу. Результати цих досліджень були відображені в його першій монографії, присвяченій використанню методів мічених атомів у фізіології та біохімії рослин. Як відомого спеціаліста, Дмитра Михайловича було запрошено експертом ФАО ООН до Югославії для надання допомоги в організації досліджень у науково-дослідних установах та університетах. Дуже великий вплив на наукову діяльність ювіляра мало постійне спілкування з видатними вченими-біологами — академіком А.Л. Курсановим, чл.-кор. АН СРСР А.О. Ничипоровичем, П.О. Генкелем, А.Г. Лангом, Р.Г. Бутенко, Б.О. Рубіним, В.В. Полевим, Ф.Е. Реймерсом, О.М. Кузіним, М.В. Тимофєєвим-Ресовським, Б.М. Тарусовим і багатьма іншими. Такі зустрічі проходили у творчій атмосфері, формували нові підходи, бачення, ідеї.

У 1974—1985 рр. Д.М. Гродзинський був директором Інституту фізіології рослин АН УРСР. Керування Інститутом у цей період було складною справою, бо замаскована лисенківщина виявилася досить живучою, і дослідження ряду відділів потрібно було кардинально змінювати. Щоб наблизитися до світового рівня, слід було перебудовувати методологічні основи досліджень. Цього вдалося досягти завдяки вмінню Дмитра Михайловича генерувати оригінальні ідеї, пропонувати нові форми звітності та планування, модернізації бази приладів, розширення інформаційного забезпечення досліджень. Результати не забарилися: були сформульовані нові наукові напрямки, отримані цікаві результати на високому науковому рівні. Найзначнішим був прогрес у галузі фотосинтезу (тут реалізувалося плідне співробітництво з чл.-кор. АН УРСР А.С. Оканенком та проф. Л.К. Островською), в пізнанні регуляції ростових процесів (проф. Ф.Л. Калінін), фізіологічної дії гербіцидів (канд. біол. наук Ю.Г. Мережинський). Інститут став центром організації всесоюзних конференцій. Пошук нових форм роботи, залучення молоді та провідних закордонних учених мали значний вплив на розвиток Інституту, котрий з кожним роком ставав усе відомішим у державі та за кордоном.

У науковій творчості Д.М. Гродзинського можна виділити певні етапи. Зокрема, плідними були дослідження ролі природної радіоактивності у рослин, результати яких підсумовано в монографії «Природна радіоактивність рослин та ґрунтів». У ній окреслена широка панорама проблем, що торкаються біогеохімічних процесів радіоактивних речовин земної кори. Встановлено чіткий зв'язок між властивістю рослин накопичувати радіоактивні елементи з родини урану-радію, актиноурану і торію та положенням таксона в системі покритонасінних. У цей період разом із братом, відомим академіком-фізіологом Андрієм Михайловичем, він видає «Короткий довідник по фізіології рослин», котрий на довгі роки став настільною книгою фізіологів. До цього періоду належать дослідження реутилізації фосфору та сірки, впливу фотосинтезу на засвоєння рослинами мінеральних речовин, радіопротекторної дії іонів ряду металів. У подальшому Д.М. Гродзинський повертається до вивчення механізмів репарації ДНК у рослинних клітинах, а також закономірностей репопуляції у меристемних тканинах, що піддаються стресовій дії. Унікальними є виконані під керівництвом Дмитра Михайловича дослідження із трансплантації центру спокою з ураженого випромінювання апексу кореня.

Велику увагу Д.М. Гродзинський приділяв формуванню нового наукового напрямку — надійності біологічних систем. Він організував Наукову раду АН СРСР із проблем надійності та керував нею. Протягом кількох років у Чернігові у дні весняних повеней на р. Десні проводилися всесоюзні симпозиуми, присвячені різним аспектам біологічної надійності — від механізмів старіння до надійності екосистем. За його редакцією систематично виходили збірники матеріалів цих симпозиумів. Даній проблемі присвячувалася і монографія Дмитра Михайловича, що є досить актуальною сьогодні і користується попитом фахівців різних наукових напрямків.

Після аварії на ЧАЕС відділ, який у той час перебував у структурі Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР, починає досліджувати наслідки радіонуклідного забруднення екосистем. У перші дні після катастрофи обстежуються території як у безпосередній близькості до аварійного блоку, так і по всій Україні. Розпочинаються дослідження ранніх і віддалених ефектів хронічного опромінення рослин. Розробляються нові методи оцінки ризиків, зумовлених радіоактивним середовищем, випробовуються різноманітні прийоми, які мали зменшити накопичення радіоактивних речовин рослинами, радіопротекторна дія останніх, нові технології використання забруднених радіонуклідами територій. Паралельно вивчаються кумулятивна дія доз опромінення, індукція генетичної нестабільності, роль ди- та гаплоїдного клітинних наборів у захисті від загрози збільшення генетичного вантажу в опромінених популяціях.

Д.М. Гродзинський приділяє велику увагу проблемам, спричиненим чорнобильською катастрофою. Він одним із перших виступив проти засекречування відомостей про радіаційну ситуацію, що виникла в результаті аварії. У цей період він активно виступає на вчених радах, зібраннях перед колективами, у

мас-медіа, пояснює ситуацію та її можливі наслідки, надає цінні рекомендації щодо засобів захисту. Вагомість, аргументованість, переконливість цих дій, спрямованих на спасіння життя людей, прийняття відповідних рішень, ми оцінили значно пізніше. У 1991 р. він очолив Національну комісію з радіаційного захисту при Верховній Раді України, в полі зору якої знаходяться всі питання, пов'язані з аварією.

Д.М. Гродзинський вважає дуже важливою справою підготовку фізіологів і радіобіологів рослин. Він створив відому наукову школу визнаних фахівців. Достатньо відзначити, що під його керівництвом підготували та захистили кандидатські дисертації близько 70 аспірантів і пошукачів не лише з України, а й інших країн. 12 його учнів стали докторами наук, п'ять із них завідують кафедрами у вузах. Дмитро Михайлович читає різні курси у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, де з його ініціативи створено кафедру радіобіології і затверджено відповідну спеціалізацію. Він написав посібник «Радіобіологія», є співавтором підручників «Біофізика» та «Біоніка», а загалом підготував понад 750 наукових праць, із них 27 монографій.

У 1999—2009 рр. Д.М. Гродзинський був академіком-секретарем Відділення загальної біології НАН України. Широко ерудований учений, він не лише приділяв велику увагу різним напрямкам біології, а намагався скоординувати діяльність, спрямувати зусилля на «точки росту» цих наук, розвиток нових перспективних напрямків, забезпечуючи при цьому комплексний підхід і нестандартне бачення проблем. Він однаково уважно, глибоко і компетентно розробляв проблеми збереження та збагачення біорізноманітності, питання біобезпеки, розвитку нових біотехнологій, генної та клітинної інженерії, оригінальних підходів у класичних ботанічних і зоологічних науках, створення та функціонування природних і біосферних заповідників. Значну увагу вчений приділяв проблемам екології. В організаційному відношенні це виявилось в ініціативі відкриття перших вакансій академіка та членів-кореспондентів з екологічних спеціальностей, у підготовці та обговоренні проблем впливу зміни клімату на навколишнє середовище тощо.

Д.М. Гродзинський — організатор і керівник Радіобіологічного товариства України, Української асоціації біологів рослин, член редколегій багатьох наукових журналів, численних комісій і комітетів, його голос є завжди виваженим, аргументованим, вельми вагомим для прийняття відповідних, часто доленосних рішень, незалежно від того, стосуються вони конкретної людини чи проблеми в цілому.

Ювіляру властиві вируюча енергія, доброзичливість і принципова вірність ідеалам науки. З Дмитром Михайловичем цікаво спілкуватися і дискутувати. У процесі дискусій він не нав'язує своєї думки, хоча має власні переконання, а прагне прийняти виважене рішення, оцінити всі аспекти — не лише ті, що на поверхні, а й глибинні, які зачіпають суть проблеми. Дмитро Михайлович у постійному пошуку нових істин, не підвладний часу, не заспокоюється на досягнутому. Думки вченого постійно спрямовані на розкриття біологічних

процесів, розв'язання нагальних проблем і пошук нових завдань, які рухають науку. Сьогодні — це механізми сприйняття рослинами сигналів біотичної і абіотичної природи, нові уявлення про універсальне значення позиційної інформації у морфогенезі багатоклітинних організмів. Не дає спокою академіку і його давня мрія — розкрити регуляторні механізми систем репарації ДНК, пов'язані з процесами старіння.

Наукова громада, учні, друзі та колеги широко вітають Дмитра Михайловича зі славним ювілеєм, зичать йому міцного здоров'я, щастя, натхнення, нових творчих успіхів і звершень.

О.П. ДМИТРИЄВ, Я.П. ДІДУХ, Є.Л. КОРДЮМ